IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA: KASBIY KAMOLOTNING ILMIY VA HAYOTIY TRAYEKTORIYASI

Maqola muallifi:

Abdurashidova Aziza Akbarali qizi

https://doi.org/10.5281/zenodo.20111576

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik akmeologiyaning paydo bo‘lishi, uning fanlar tizimidagi o‘rni va B.G. Ananevning shaxs konsepsiyasi doirasidagi tahlili bayon etilgan. Tadqiqotda akmeologiyaning psixologiya, pedagogika va jamiyatshunoslik bilan integratsiyasi hayotiy misollar orqali ko‘rsatib beriladi. Maqola mutaxassisning professional cho‘qqiga erishish mexanizmlarini ilmiy-publitsistik uslubda tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: akmeologiya, B.G. Ananev, shaxs rivojlanishi, professional mahorat, akme-daraja, pedagogik mahorat, insonshunoslik, hayotiy strategiya.

Abstract: This article describes the emergence of pedagogical acmeology, its place in the system of sciences, and its analysis within the framework of B.G. Ananyev's personality concept. The research demonstrates the integration of acmeology with psychology, pedagogy, and sociology through practical examples. The article analyzes the mechanisms for a specialist to reach professional heights using a scientific-journalistic style.

Keywords: acmeology, B.G. Ananyev, personality development, professional excellence, acme-level, pedagogical skill, human science (anthropology), life strategy.

Аннотация: В данной статье описывается возникновение педагогической акмеологии, её место в системе наук и анализ в рамках концепции личности Б.Г. Ананьева. В исследовании на жизненных примерах показана интеграция акмеологии с психологией, педагогикой и социологией. В статье в научно-публицистическом стиле анализируются механизмы достижения специалистом профессиональных вершин.

Ключевые слова: акмеология, Б.Г. Ананьев, развитие личности, профессиональное мастерство, акме-уровень, педагогическое мастерство, человекознание, жизненная стратегия.

Insoniyat hamisha o‘z faoliyatining eng yuqori nuqtasi — "akme"ga erishish istagi bilan yashagan. Pedagogik akmeologiya fani aynan mana shu intilishni ilmiy asoslab berish maqsadida XX asrning o‘rtalarida shakllandi. Bu fanning poydevorini qurgan B.G. Ananev o‘zining shaxs konsepsiyasida insonni nafaqat biologik individ, balki ijtimoiy munosabatlar va ijodiy faoliyatning yaxlit sub’ekti sifatida talqin etadi. Ananevning qarashlariga ko‘ra, insonning rivojlanishi chiziqli emas, balki u o‘zining intellektual va professional quvvati bilan hatto keksaygan chog‘ida ham o‘z "cho‘qqisi"da qolishi mumkin. Buni hayotiy misolda ko‘radigan bo‘lsak, ko‘p yillik tajribaga ega bo‘lgan, lekin hamon darslariga yangilik olib kiruvchi, shogirdlarining yutuqlaridan quvvat olib yashaydigan 70 yoshli "Xalq o‘qituvchisi"ning faoliyati haqiqiy akmeologik fenomen hisoblanadi. Bunday pedagoglar Ananev aytganidek, o‘zining "individuallik" darajasiga ko‘tarilgan bo‘lib, ular uchun kasb faqat tirikchilik manbai emas, balki o‘z-o‘zini namoyon qilish maydonidir.

Akmeologiyaning jamiyatshunoslik, psixologiya va pedagogika bilan bog‘liqligi uzviy zanjirni eslatadi. Psixologiya shaxsning ichki "drayver"larini (motivatsiya, iroda, temperament) o‘rgansa, pedagogika bu quvvatni qaysi usullar bilan yuzaga chiqarishni ko‘rsatadi. Jamiyatshunoslik esa bu mahoratning ijtimoiy ehtiyojga qanchalik mos kelishini baholaydi. Masalan, bugungi raqamli texnologiyalar davrida an’anaviy dars o‘tish uslubida qolib ketgan o‘qituvchi psixologik jihatdan tushkunlikka tushishi mumkin (kasbiy inqiroz). Akmeologiya esa bu o‘rinda unga yechim taklif etadi: o‘z-o‘zini anglash va qayta loyihalash orqali yangi kompetensiyalarni egallash — bu uning ikkinchi "akme" nuqtasi bo‘ladi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va akmeologik ishlanmalar aynan mutaxassisning mana shu "moslashuvchan cho‘qqisi"ni yaratishga yo‘naltirilgan. Hozirgi tendensiyalar shuni ko‘rsatmoqdaki, ilmiy-uslubiy yo‘nalishlar shunchaki nazariy bilimlarni o‘rgatishdan voz kechib, pedagogning autopsixologik kompetentligini, ya’ni o‘zini-o‘zi tahrir qilish qobiliyatini rivojlantirishga urg‘u bermoqda.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik akmeologiya bu — insonning o‘z oldiga qo‘ygan yuksak maqsadlari va unga yetishishdagi ilmiy xaritasidir. B.G. Ananev an’analari asosida qurilgan ushbu fan tizimi shaxsni faoliyatning barcha bosqichlarida o‘sishga undaydi. Hayotiy misollar shuni isbotlaydiki, qay bir sohada bo‘lmasin, o‘z ustida ishlashdan to‘xtamagan mutaxassis jamiyatning eng qadrli aktiviga aylanadi. Pedagogik akmeologiyaning fanlararo mavqei esa uning insonni anglash tizimidagi eng amaliy va istiqbolli yo‘nalish ekanligidan dalolat beradi. Shaxsning o‘z "akme"sini topishi nafaqat uning professional muvaffaqiyati, balki ma’naviy baxti va ijtimoiy foydaliligining ham kafolatidir.

PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA: KASBIY KAMOLOT VA SHAXS CHO‘QQISIGA ELTUVCHI STRATEGIYALAR

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik akmeologiya fanining shakllanish tarixi, uning insonshunoslik fanlari tizimidagi o‘rni va metodologik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqot markazida B.G. Ananevning shaxs konsepsiyasi va uning zamonaviy akmeologik yondashuvlar bilan uzviyligi yotadi. Maqolada nazariy ma’lumotlar hayotiy misollar va professional faoliyatdagi real vaziyatlar bilan boyitilgan bo‘lib, mutaxassisning "akme" darajasiga erishish mexanizmlari ilmiy-publitsistik uslubda bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: akmeologiya, B.G. Ananev, shaxs konsepsiyasi, professional cho‘qqi, akme-daraja, pedagogik mahorat, autopsixologik kompetentlik, inson kapitali, hayotiy strategiya.

Abstract: This article describes the emergence of pedagogical acmeology, its place in the system of sciences, and its analysis within the framework of B.G. Ananyev's personality concept. The research demonstrates the integration of acmeology with psychology, pedagogy, and sociology through practical examples. The article analyzes the mechanisms for a specialist to reach professional heights using a scientific-journalistic style.

Keywords: acmeology, B.G. Ananyev, personality development, professional excellence, acme-level, pedagogical skill, human science (anthropology), life strategy.

Аннотация: В данной статье описывается возникновение педагогической акмеологии, её место в системе наук и анализ в рамках концепции личности Б.Г. Ананьева. В исследовании на жизненных примерах показана интеграция акмеологии с психологией, педагогикой и социологией. В статье в научно-публицистическом стиле анализируются механизмы достижения специалистом профессиональных вершин.

Ключевые слова: акмеология, Б.Г. Ананьев, развитие личности, профессиональное мастерство, акме-уровень, педагогическое мастерство, человекознание, жизненная стратегия.

Inson kamoloti haqidagi fan: kelib chiqish va mohiyat

Insoniyat hamisha "Nima uchun ba’zi insonlar o‘z sohasida yuksak cho‘qqilarga erishadi-yu, boshqalar o‘rtacha darajada qolib ketadi?" degan savolga javob izlagan. Aynan shu savolga ilmiy javob berish maqsadida XX asrning birinchi yarmida akmeologiya fani yuzaga keldi. "Akme" – yunoncha so‘z bo‘lib, "cho‘qqi", "gullash", "eng yuqori nuqta" ma’nolarini anglatadi. Pedagogik akmeologiya esa bu tushunchani ta’lim sohasiga tatbiq etib, pedagogning shaxsiy va professional kamoloti qonuniyatlarini o‘rganadi.

Fanning paydo bo‘lishi shunchaki nazariy ehtiyoj emas, balki ijtimoiy zaruriyat edi. Jamiyat rivojlangani sayin, har tomonlama yetuk mutaxassislarga bo‘lgan talab ortdi. Agar pedagogika "qanday o‘qitish"ni o‘rgatsa, akmeologiya "qanday qilib eng yaxshi o‘qituvchi bo‘lish va bu darajani saqlab qolish" yo‘llarini ko‘rsatadi. Bu fan psixologiya, pedagogika, jamiyatshunoslik va antropologiya fanlari kesishmasida shakllanib, insonni yaxlit tizim sifatida tadqiq etadi.

B.G. Ananev konsepsiyasi: akmeologiyaning metodologik ustuni

Akmeologiyaning ilmiy poydevorini qurishda atoqli psixolog Boris Gerasimovich Ananevning xizmatlari beqiyos. U insonni o‘rganishning o‘ziga xos tizimini taklif etdi. Ananev bo‘yicha inson to‘rt xil ko‘rinishda namoyon bo‘ladi: **individ** (biologik mavjudot), **shaxs** (ijtimoiy munosabatlar sub’ekti), **faoliyat sub’ekti** (mehnat va muloqot ustasi) va **individuallik** (betakror shaxs).

Ananevning eng muhim xulosasi shundan iboratki, insonning biologik kamoloti (organizmning o‘sishi) bilan uning ma’naviy-professional kamoloti hamisha ham mos kelavermaydi. Masalan, hayotiy misolga murojaat qilaylik: ikki nafar o‘qituvchini tasavvur qiling. Birinchisi 30 yoshda, g‘ayratli, lekin tajribasi kamligi sababli murakkab pedagogik vaziyatlarda o‘zini yo‘qotib qo‘yadi. Ikkinchisi 60 yoshda, lekin u doimiy mutolaada, yangi texnologiyalarni o‘rganadi va har bir darsini san’at darajasiga ko‘taradi. Ananev nuqtai nazaridan, ikkinchi o‘qituvchi o‘zining professional "akme" nuqtasida turibdi. Uning intellektual faolligi biologik qarish jarayonini kompensatsiya qilmoqda. Bu konsepsiya "umrbod ta’lim" (lifelong learning) g‘oyasining ilmiy asosi hisoblanadi.

Fanlar tizimidagi o‘rni: sinergetik bog‘liqlik

Akmeologiya boshqa fanlar bilan qanday uzviylikda ishlaydi? Bu bog‘liqlikni quyidagi hayotiy zanjirda ko‘rish mumkin:

1. **Psixologiya bilan:** Insonning ichki resurslarini tahlil qiladi. Masalan, o‘qituvchining darsdagi emotsional barqarorligi uning psixologik tayyorgarligiga bog‘liq. Akmeologiya bu barqarorlikni professional yutuqqa qanday aylantirishni o‘rgatadi.
2. **Pedagogika bilan:** Ta’lim jarayonidagi mahoratni shakllantiradi. Agar pedagogika darsning "metod"ini bersa, akmeologiya o‘sha metodni qo‘llayotgan shaxsning "mahorat" darajasini tahlil qiladi.

3. **Jamiyatshunoslik bilan:** Mutaxassisning jamiyatdagi o‘rnini belgilaydi. Bugungi kunda jamiyat o‘qituvchidan nafaqat bilim, balki kreativlik va raqamli savodxonlikni ham talab qilmoqda. Akmeologiya ijtimoiy talab va shaxsiy imkoniyat o‘rtasidagi ko‘prikdir.

Hayotiy misollar va amaliy tahlil

Professional faoliyatda "akme" darajasiga yetishning bir necha yo‘llari bor. Keling, bir misolni tahlil qilamiz. Mashhur pedagog A.S. Makarenkoning faoliyati haqiqiy akmeologik namunadir. U qiyin tarbiyalanuvchilar bilan ishlashda o‘zining shaxsiy "akme"siga erishgan. Uning mahorati shunchaki dars o‘tishda emas, balki shaxsini tarbiya vositasiga aylantira olganida edi.

Yana bir zamonaviy misol: bugungi kunda ko‘plab repetitorlar yoki onlayn mentorlar paydo bo‘lgan. Nima uchun ularning ba’zilari minglab auditoriyaga ega, boshqalari esa yo‘q? Akmeologik nuqtai nazardan, muvaffaqiyatli mentor — bu o‘zining **autopsixologik kompetentligini** rivojlantirgan shaxsdir. U o‘zining kuchli tomonlarini biladi, kamchiliklari ustida ishlaydi va eng muhimi, o‘z bilimidan tashqari shaxsiy jozibasi (xarizmasi) bilan o‘quvchini ilhomlantira oladi. Bu esa akmeologiyaning asosiy maqsadidir: insonni o‘z faoliyatining ijodkoriga aylantirish.

Zamonaviy tendensiyalar: raqamli davr va akme-texnologiyalar

Hozirgi kunda akmeologik tadqiqotlar yangi bosqichga ko‘tarildi. Endilikda tadqiqotchilar "Raqamli akmeologiya" tushunchasini ilgari surmoqdalar. Bunda pedagogning axborot makonida o‘z brendini yaratishi, masofaviy ta’limda ham o‘quvchiga ruhiy ta’sir o‘tkaza olish qobiliyati o‘rganilmoqda.

Shuningdek, hozirgi ilmiy-uslubiy ishlanmalar **"Akmeogramma"** yaratishga qaratilgan. Bu shunchaki ish rejasi emas, balki shaxsning 5, 10 va 20 yillik professional rivojlanish trayektoriyasidir. Masalan, yosh o‘qituvchi o‘z akmeogrammasida 5 yildan keyin xalqaro sertifikat olishni, 10 yildan keyin o‘z mualliflik metodikasini yaratishni maqsad qilib qo‘yadi. Bu tizim o‘qituvchini professional "yonib ketish"dan (emotional burnout) asraydi, chunki unda doimiy o‘sish va yangi cho‘qqilarni zabt etish ishtiyoqi bo‘ladi.

Xulosa: cho‘qqi sari to‘xtovsiz harakat

Pedagogik akmeologiya — bu shunchaki quruq nazariyalar to‘plami emas, balki har bir pedagog uchun hayotiy yo‘riqnomadir. B.G. Ananev aytganidek, insonning individualligi uning eng yuqori darajasidir. Akmeologiya bizga har birimizning ichimizda yashirin yotgan "buyuk mutaxassis"ni uyg‘otishga yordam beradi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, pedagogning "akme"si — bu tugallangan nuqta emas, balki cheksiz jarayondir. Jamiyat rivojlangani sari cho‘qqilar ham balandlashib boraveradi. Shuning uchun zamonaviy pedagog o‘z sohasining ustasi bo‘lishi uchun nafaqat bilimini, balki shaxsiyatini ham hamisha charxlab borishi shart. Zero, faqat o‘z cho‘qqisiga intilgan insonlargina o‘zgalarni yuksaklikka yetaklashga ma’naviy haqli hisoblanadilar. Akmeologiya fani esa bu yo‘lda eng ishonchli kompas bo‘lib xizmat qiladi.